שמעתא עמיקתא

גליון קסז'- פ' וארא ה'תשע"ד / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

האם מותר להניח כד חלב ליד תבשיל של בשר במדף המקרר

שנינו **בחולין** (קיב.) דאסור להניח כד של "מלח" ליד כד של "כותח", אבל ליד כד של "חומץ" שרי, והטעם דזה אסור וזה מותר אמרו שם דבמלח האיסור בעין ובחומץ אין האיסור בעין.

ונחלקו הראשונים בביאור הסוגיא. **רש"י** (שם ד"ה האי), **תוס'** (ד"ה מהו) **והרא"ש** (פכ"ה סי' לב), פירשו דאין להניח כד מלח ליד כד של כותח כי חיי' דלמא לא יזהר **שלא יפול מן הכותח במלח** ולא ידע וימלח ממנו בשר. אלא דכ"ז במלח וכדו' שהוא דבר יבש, אבל כשהאחד מהם לח כמו חומץ שרי, כי כותח הנופל במלח נראה וניכר מפני שהוא עב ולא בטיל, אבל כותח הנופל בחומץ אינו ניכר ויהיה בטל במיעוטו. [ועי' **בפרישה** (סי' צה) שכתב דהחמירו דוקא במלח כי מראהו שווה למראה הכותח וע"כ לא ניכר ויבוא לידי מכשול, אבל בדבר שהחלב ניכר בו לא חיי' לתקלה. וכן פסק **בערוה"ש** (אות כה)].

אולם **הרמב"ם** (מא"א פ"ט הכ"ה) פירש דאין הטעם מפני שחיי' שמא יפול מן הכותח למלח, אלא מפני **ששואב ממנו**, ונמצא מבשל הבשר במלח זה שיש בו טעם החלב, אבל מניח כד החומץ בצד כד הכותח שאין החומץ שואב ממנו, ע"כ. **והר"ן** (מא. ד"ה גרסינן בגמ') כתב שכדברי הרמב"ם פירש **הר"ח** (ובודאי דלהאי פירושא לא שייך מאי דאמרינן האי איתיה לאיסורא בעיניה אלא שגירסא אחרת היתה להם). וכ"כ **הראב"ד** (על הרמב"ם שם). [ועי' **במאירי** (ד"ה גדולי) שכתב שהרמב"ם הבין כן בדברי הש"ס דאל"ה קשיא דהיכן מצינו איסור בנתינת דבר האסור בצד המותר הואיל ואין נוגעין זה בזה והלא מותר לישראל לשפות קדרה שלו בצד קדרה של גוי ואינו חושש כמו שיתבאר במס' ע"ז. ועי' בדברי הר"ן דלקמן].

והנה **השו"ע** (סי' צה סע' ו) פסק דאין מניחין כלי שיש בו כותח אצל כלי שיש בו מלח, אבל מותר להניחו אצל כלי שיש בו חומץ. ועי' **בבאר הגולה** (שם) שכתב דכוונתו לפסוק כדברי רש"י, התוס' והרא"ש הנ"ל, ודלא כהרמב"ם. וכן מוכח לכאורה מדברי **הרמ"א** (שם) שכתב דבדיעבד אם הניח זה בצד זה שרי משום דלא מחזיקינן איסורא, ולכאורה אליבא דהרמב"ם לא שייך לומר כן. [אולם עי' **באו"ה** (שער מ סי' סז) דכתב דלפי הרמב"ם אם עבר והניח אצלו ודאי אסור למלוח בו בשר לכתחי', ומיהו אם שכח ומלח בו הבשר מותר בדיעבד, ע"כ. **והפר"ת** (ס"ק ז) כתב דדברי הרמ"א בסעי' י' נכונים אף אליבא דהרמב"ם. וזה דלא כפשטות הדברים].

אולם **הפר"ת** (ס"ק ז) פליג על הבאר הגולה הנ"ל וכתב דהשו"ע לא הכריע לא כהרמב"ם ולא כרש"י, וכתב שם דיש לחוש לב' הסברות (ודלא כהרמ"א בסעי' ה' שמשמע שפסק כרש"י כי נקט דאם הכלים מכוסים לית לן בה) ואין להניחם בהדי הדדי אפי' מכוסות כהרמב"ם דחיי' ששואב המלח מהכותח, וכמו כן לחוש לדעת רש"י אין להניחם בהדי הדדי אפילו אינם נוגעות דופניהם זה בצד זה לחשוש שמא יפול מהכמכא למלח וזה דוקא אם הם מגולות אבל מכוסות ומרוחקות מותר, ע"כ. וכן משמע **מהערוה"ש** (אות כה) שיש להחמיר נמי כדברי הרמב"ם.

אלא דעי' **ברדב"ז** (החדשות סי' רלו הובא בפת"ש סי' צה ס"ק ח) שכתב דדוקא בכלי חרס מיירי הרמב"ם ולא בשאר כלים. ועי' עוד **ביד יהודה** (פיה"א ס"ק לה) בשם הגהות או"ה דדוקא בכותח שהיה בימי חכמי הש"ס שיש בו חריפות משום שמערבים בו הרבה מלח ויש לו ריח חזק הוא דיש לחוש גם לטעם הרמב"ם מפני ששואב, אבל בכותח שאינו חזק כ"כ וכ"ש בשאר מאכלי חלב אין לחוש לטעם ששואב ומותר במכוסה, ע"כ. [ועי' **במאירי** (שם ד"ה גדולי) שכתב על פירוש הרמב"ם דאין אלו אלא דברי נביאות ומהיכן באה משיכה בדברים שזה בכלי אחד וזה בכלי אחד].

ובלא"ה הא דנקט **בפר"ת** (ס"ק ז) דלהרמב"ם אפילו מכוסין אסור דהרי המלח שואב. יעויין **באו"ה** (שער מ סימן סז) שמבואר להדיא שהרמב"ם מיירי במגולים. וביאר **ביד יהודה** (ס"ק לו) דלדעת האו"ה השאיבה היא מלמעלה ולא דרך דפנות הכלי, וע"כ אף להרמב"ם במכוסים לית לן בה.

והנה **הדרכי משה** (אות ח) הביא בשם **האו"ה** (שם דין סז-יז) דדין זה נאמר דוקא ב"כותח" שהוא עב, אבל בחלב צלול לית לן בה, דהרי אם יפול לתוך המלח יבלע ויתבטל אצלו. אולם דעת **הלבוש** (אות ה) **והחכ"א** (כלל מב אות ד) להחמיר גם בזה כי אם היה משים אל לב להשגיח יהיה ניכר החלב בעין במלח וכיון שניכר לא שייך לומר שהוא בטל מתוך שהמלח עב אך לא ישים לבו על זה כי יחשוב מהיכא תיתי שנפל לתוכו וימלח ממנו בשר, ע"כ. וכן פסק **הבן איש חי** (בעלותך שנה ב אות יח).

ומבואר מכל זה דאסור לתת בשר או חלב וכדו' ליד מלח וכדו' (שלא ניכר בו הכותח או החלב), דאיכא חשש שיתערבו ויבוא לתתו בקדרה הפכית ונמצא עובר איסור, אא"כ כיסה אחד דשרי. [ועי' **בב"י** (ססי' צה) בשם **רש"י** דאיכא שני חששות, שמא יפול מן הכותח במלח "וימלח ממנו בשר", או "יתן ממנו לתוך הקדרה". וכפירוש זה פירשו תוס' שם. ומבואר לפ"ז דאף במקום דאיכא רק איסור דרבנן כמו מליחת בשר בחלב חיי'. ועי' **בלבוש** (שם) **ובערוה"ש** (שם אות כה) שהביאו ב' החששות. אבל הש"ך והט"ז הביאו רק החשש דשמא ימלח בו בשר].

אלא דכ"ז בכותח ליד מלח דאפי' בתערובתם למעשה כל אחד היתר הוא וע"כ חיי' שמא לא יזהר בשעת הנחה, אבל כשמניח כותח ליד בשר דבתערובתם איכא איסור, כתבו **התוס'** (שם) דאין לאסור, כי בכה"ג נזהר יפה שלא יפול מזה על זה שהרי בתערובתם נוצר איסור בב"ח ממש. וכ"כ **הרא"ש** (שם).

אבל **האור זרוע** (ח"א סי' תסח) כת' שריב"י כתב בשם רש"י, שיש להחמיר שלא להניח ב' תבשילין של בשר וחלב סמוך לזה בתיבה אחת, שמא יתערבו ולא ידע, אם לא שיכסנו בטוב, ומיהו בדיעבד אי הניחם שרי, דלא מחזקינן איסורא ע"כ. וכן פסק **הי"ש** (חולין פ"ח סי' סז) והוסיף דהעולם נזהרים שלא להניח שום מאכל של שומן עם מאכל של חלב בתיבה אחת, אם לא שיש הפרש מחיצה ביניהם, ע"כ. וכן **בדרכי משה** (שם) הביא דיש מחמירים בזה.

ולמעשה **השו"ע** (סי' צה סע' ו) פסק כדעת תוס' דמותר ליתן בתוך תיבה כד של בשר אצל כד של חלב, דזהירי אינשי שלא יפול זה מזה. **והרמ"א** (שם) כתב דיש מחמירין לכתחלה וטוב ליזהר לכתחלה במקום שאינו צריך, ע"כ. וכתב **הש"ך** (ס"ק כד) דהחומרא היא דוקא במגולים. וכן הביא **הכה"ח** (שם אות סז). ועי' **באו"ה** (שער מ אות סז), **בלבוש** (אות ה), **בחכ"א** (שם) **ובערוה"ש** (שם אות כה) שמשמע דאפי' רק אחד מכוסה סגי. וכ"כ **הזבחי צדק** (סי' צה אות מה) דאפילו רק אחד מהם מכוסה סגי. [ועי' **ביש"ש** (חולין פ"ח ססי' סז) שכתב דהעולם נזהרים שלא להניח שום מאכל של שומן עם מאכל של חלב בתיבה אחת, אם לא שיש הפרש מחיצה ביניהם, ולא זו בפעם אחת, אלא אפילו בזה אחר זה, שלא יפול מן המאכל לתוך התיבה, ויעמוד בו אח"כ המאכל של חלב, ואע"פ שצונן לא בלע אפ"ה החמירו בדבר, דלפעמים תהיה הקדירה חמה, ולאו אדעתיה, עכ"ל. אלא די"ל דכ"ז לשיטתו שפסק להחמיר כדעת המחמירים ליתן בתוך תיבה כד של בשר אצל כד של חלב, אבל לפי המקילים י"ל דשרי כיון שנזהר שלא ליתנם במקום מלוכלך].

אלא דכ"ז כשמניחם זה בצד זה זמן רב, אבל באקראי י"ל דשרי, דהנה פסק **השו"ע** (סי' פח ססע' א ואו"ח סי' קעג) דבשלחן שסודר עליו התבשיל מותר ליתן בשר בצד זה וחלב בצד זה. ועי' **ביד אברהם** (סי' פח שם) דגם בשלחן שסודר עליו התבשיל לא שרי אלא במכוסים דוקא, אבל במגולים אסור לכתחלה וכמ"ש לקמן סי' צ"ה דאסור להניח כד של בשר אצל כד של חלב דשמא יפול מזל"ז, ע"כ. וכן העירוני **מהביאור בגר"א** (אות יג) שמשמע הכי דהרי הביא היתר דאקראי רק על סעי' ו'. וכן **ביד יהודה** (פיה"א ס"ק לו וקצר ס"ק לח) נקט דגם לזמן מועט אסור.

אולם עיין **באיסור והיתר** (כלל מ אות יב) שכתב דהטעם שבשולחן שסודר עליו התבשיל אינו חושש דהיינו כי הוי ליה לפי שעה **לא חיי' שמא יתערבו יחד**, ע"כ. וא"כ מבואר להדיא דבשולחן שסודר עליו התבשיל שרי אפילו אינם מכוסים ולא כהיד אברהם. וכ"כ **הפר"ח** (סי' צה ס"ק ז), וכן הוא **בדרכ"ת** (סי' פח ס"ק ט). ועי' **בבן איש חי** (שם).

ולפ"ז יוצא דאסור לכתחלה להניח כד חלב ליד קדרה שיש בה בשר וכדו' אא"כ הוא באקראי. אלא דצ"ע דכמדומה דאין העולם נזהרים בזה. ולישב מנהג העולם י"ל דליכא משום חשש הנ"ל אלא בגוונא שמתספק מהקדרה במקום שהוא מונח, דאז חוששין שמא ישפך מזה לזה, אבל במקום שרק מאחסן אחד ליד השני לית לן בה. וכן משמע **מהר"ן** (חולין מא. ברי"ף ד"ה גרסינן) שכתב דחיי' שישפך מאחד לשני כי כל יומי **מסתפקי מינייהו**, ע"כ. ובדרך זה כתב להדיא **במאירי** (שם ד"ה גדולי). ואע"פ דסתימת הפוסקים דבכל גוונא אסור, מ"מ י"ל דבצירוף דעת השו"ע הסובר להקל אף לכתחלה איכא טעם לנוהגים להקל בדבר. ועוד דיש לצרף דעת **הפר"ח** (שם ס"ק כב) דכתב דהרמ"א מיירי בחלב עב דומיא דכותח עם מלח המבואר שם בסעי' ה', אבל בחלב צלול ורוטב בשר דכי נפלו מהאי להאי ליתיה לאיסוריה בעיניה, שרי לכו"ע, דומיא דחומץ. והביאו **הכה"ח** (שם אות סח). ועוד דאף **הרמ"א** (שם) כתב דטוב ליזהר לכתחלה במקום "שאינו צריך" והרבה פעמים הדבר נצרך משום חוסר מקום.

ולפי הנ"ל יש לימוד זכות אמאי לא נזהרים בזה. ושו"ר **בשבט הקהתי** (ח"ה סי' קל) דגם כתב טעם להקל בזה וסיים דהנח להם לישראל, עי"ש. ומ"מ לכתחלה ודאי ראוי להקפיד לכסות אחד מהם. וכן א"ל **הגר"ע אויערבאך שליט"א** שיש להקפיד בדבר.

האם מותר לזכות בהפקר בשבת

איתא בשנים אוחזין [ב"מ ט.] רכוב בעיר מ"ט לא קני, אמר רב כהנא לפי שאין דרכן של בנ"א לרכוב בעיר, א"ל רב אשי לרב כהנא אלא מעתה הגביה ארנקי בשבת שאין דרכן של בנ"א להגביה ארנקי בשבת ה"נ דלא קני, אלא מאי דעבד עבד וקני, ה"נ מאי דעבד עבד וקני וכו'. ע"ש.

וכתב הרא"ש [שם ס"ק כ"ב] מכאן מוכח דאם מצא ארנקי בשבת דאסור לטלטל אע"פ שהיה ירא שמא יקדימנו אחר, דאם היה מותר היכי מדמי ליה לרכיבה בעיר דאין דרך לעשות אפי' במציאה דהא אפשר בהנהגה, אבל הגבת ארנקי בשבת דרך לעשות במציאה, אלא ש"מ דאסור, והא דאמרי בריש מי שהחשיך [קנג.] דוקא כיסו אבל מציאה לא, לאו דוקא ליתן לנכרי או להוליכו פחות פחות מד"א אבל להגביה שרי, אלא אף להגביה אסור משום איסור מוקצה. ע"כ.

ומשמע מדברי הגמ' והרא"ש דדוקא ארנקי אין דרכן של בנ"א להגביה משום איסור מוקצה, אבל שאר מציאה שרי להגביה ולקנותה בשבת.

עוד תנן בפרק כל כתבי [שבת קכ.] מצילין סל מלא ככרות אע"פ שיש בו מאה סעודות, ועיגול של דבילה, וחבית של יין, ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, ואם היו פיקחין עושין עמו חשבון אחר השבת. ומקשינן בגמ' חשבון מאי עבידתיה מהפקירא קזכי, אמר רבא הכא בירא שמים עסקינן ולא ניחא ליה דליתהני מאחרים, ובחינם נמי לא ניחא ליה דליטרח, והכי קאמר אם להביה היו פיקחין דידעי דבכה"ג לאו שכר שבת הוא עושין עמו חשבון אחר השבת.

ומוכח דשרי לזכות בהפקר בשבת. וכ"כ בגליון מהרש"א [שבת קכז:].

וכן בשו"ת עבודת הגרשוני [סי' כ"ה] כתב כדבר פשוט דיכול אדם לזכות מן ההפקר בשבת, כדאיתא בפ' כל כתבי [קכ.] חשבון מאי עבידתיה מהפקירא כזכו כו'.

(וליכא לדחות דשאני התם דזוכה לצורך שבת, דהא הא דקימ"ל דלא התירו להציל יותר מג' סעודות כמבואר בסי' של"ד, אינו מחמת איסור זכיה שלא לצורך שבת, אלא מחמת שלא יבואו לידי חילול שבת. ודעת הר"ן דאף יותר מג' סעודות שרי לאחר להציל וכמבואר בב"י שם).

אלא דמצינו דנח"ל הראשונים והאחרונים אי שרי להפקיר חפציו בשבת. דהרמב"ן [ריש פסחים] והריטב"א [שבת קכ.] ס"ל דאסור, והמאירי [מגן אבות סי' י"ח ושבת קכז:] ס"ל דשרי. ודעת המג"א [סס"ש י"ג], התתל"ד [סס"ס רס"ו] ועבודת הגרשוני [סי' כ"ה] להתירא, ודעת הפר"ח [סי' תל"ד ס"ב ותמ"ד ס"ב] לאיסורא [וע"ע מ"ש בזה בגליון הקודם].

ובפשטות היה נ"ל דדין זכיה מן ההפקר כדין הפקר, ומאן דס"ל דאסור להפקיר חפציו משום מקח וממכר, ה"נ ס"ל דאסור לזכות מן ההפקר מההיא טעמא, ומאן דס"ל דשרי להפקיר חפציו, ה"נ ס"ל דשרי לזכות בהפקר בשבת.

וכן מצינו בתתל"ד [סס"ס רס"ו] דהשווה הדברים, וכתב לענין זכיה מן ההפקר בשבת - ולענ"ד לא אסרו קונה קנין אלא כשיוצא מרשות לרשות, דומיא דמקח וממכר, אבל הפקר לא מקרי שיוצא מרשות הפקר דאין רשות להפקר, ומה"ט מותר להפקיר בשבת דאינו מוציא לרשות אחר.

אולם בשו"ת רעק"א [סי' קע"ד] כתב להביא ראיה דשרי לזכות בשבת מן ההפקר מסוגיא דעירובין [עא.] (גבי ישראל גר השרוריין במגורה אחת ומת הגר מבע"י, דאף אם) לא החזיק ישראל אחר מבע"י אלא משחשיכה אוסר. דלכאו' אמאי אוסר נימא הואיל דהותרה בתחילת שבת הותרה, ונ"ל דכיון דעומד לזכות בו בזה לא אמרינן הואיל והותרה, ולכאו' יקשה אמאי מקרי עומד לזכות בו והלא בודאי אינו מצוי דיחזיק ישראל באיסור, ולזה נראה להוכיח מכאן דליכא איסור לזכות מן ההפקר בשבת, ואינו בכלל מקח וממכר כיון דליכא דעת מקנה.

והדר כתב דלכאו' יש להביא ראיה דאסור לזכות בשבת מן ההפקר, מסוגיא דגיטין [עז:] (גבי ההוא סכיב מרע דכתב לה גיטא לדיבתהו בהדי פניא דמעלי שבתא ולא הספיק למיתב לה, למחר תקף ליה עלמא, אתו לקמיה דרבא, א"ל דלו אמור ליה ליקגיה נהילה לההוא דוכתא דיתיב בה גיטא) **ותיזיל ותיחד** ותפתח, ואמאי התירו שבות דמקח וממכר הא אפשר בהיתר דהבעל יפקיר ביתו, ובזה ליכא איסורא כנראה מהמג"א ס"ס י"ג, ואח"כ תזכה היא בבית דג"כ ליכא איסורא כיון דזוכה מן ההפקר.

אמנם כתב דל"ק מידי, דכבר כתבתי בגליון המג"א דדעת הרמב"ן [ריש פסחים] דאסור להפקיר בשבת, וכ"כ בשער המלך [פ"ח ה"ב מהל' לולב] בשם הריטב"א [שבת קכ.], והפר"ח [תל"ד ס"ב] דאסור להפקיר. ועוד דאם יפקיר הבית והיא תזכה בו מן ההפקר הוי כטלי גיטך מע"ג קרקע דלא מהני. עכ"ד.

ומבואר דס"ל דאף למ"ד דאסור להפקיר בשבת, מ"מ לזכות מן ההפקר י"ל דשרי.

ובהגהות הרעק"א [סי' של"ט מג"א ס"ק י"ז] כתב דצ"ע לדינא אם מוצא בשבת דבר הפקר מה שאין בו איסור טלטול אם מותר לזכות בו, כיון דליכא מקנה וקונה אינו בכלל אין קונין בשבת. והכי מוכח לכאו' מההיא דסי' רע"א ס"ה ובמג"א שם ס"ק ז', דאם יהיה לכתחילה אסור להחזיק בנכסי הגר, נימא כיון דהותרה הותרה דאינו עומד להתקלקל, דמסתמא לא יחזיק בה אדם בשבת לעשות איסור, וצ"ע. אח"כ ראיתי שכ"כ באשל אברהם לאו"ח שם ס"ק ז', ועדיין צ"ע לדינא. (ומ"ש בשם הפמ"ג, היינו דכתב שם הפמ"ג [א"א ס"ק ד'] דכה"ג רשאי לזכות בשבת, דלא הוה מקח וממכר כל שאין זוכה ומקנה).

ומאידך באפריון שלמה [להגר"ש קלוגר זצ"ל - על השער

האם אמרינן "הלכה כבתרא" אף על פסקים של פוסקי זמנינו

מצוה למי שיגיע להוראה להשיב לשואל דבר הוראה. וכבר מנו מצוה זו במנין התרי"ג מצוות **הסמ"ק** (מצוה קיא), **הרבינו אליהו הזקן** (מצוה ה) **והרבינו יונה מגרונאיא** (מצוה נג) [אולם שאר מוני מצות לא מנו מצוה זו במנין התרי"ג]. ועי' **באג"מ** (הקדמה לחלק או"ח ח"א ד"ה וע"ז) דאסור לחכם הרשאי להורות לשלוח את השואל ממנו לחכם אחר דכיון שבא אצלו היא מצוה שלו.

והנה כתב **הרמב"ם** (ממרים פ"ב ה"א) דב"ד גדול שדרשו באי' מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך, ע"כ. והקשה **הכסף משנה** (שם) דכיון דהבתראי רשאים לחלוק על הראשונים א"כ אמאי לא פליגי אמוראי אתנאי. ואפשר לומר שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים וכן עשו גם בחתימת הגמ', שמיום שנחתמה לא ניתן רשות לשון אדם לחלוק עליה, ע"כ. [ועי' **במהר"ץ חיות** (תורת נביאים מאמר לא תסור ד"ה והנה מרן)].

וכ"ז לענין מח' בחכמי התלמוד, אבל לענין חכמי הראשונים של אחר חתימת התלמוד האם הם רשאים לחלוק על דברי הגאונים אשר לפניהם, נחלקו הראשונים, דעת **הראב"ד** (הובא בטור חו"מ סי' כה) שאין אדם עתה בזמנינו רשאי לחלוק על דברי גאון כדי שישתנה הדין מדברי הגאון, אם לא בקושיא מפורסמת וזהו דבר שאינו נמצא, לפיכך החולק על דברי גאון הוי כטועה בדבר משנה דאילו שמע היה חוזר בו. אולם **הרא"ש** (הובא בטור שם) כתב דודאי מי שטועה בדברי הגאונים שלא שמע דבריהם וכשאמרו לו פסק הגאונים ישר בעיניו טועה בדבר משנה הוא, ולא מיבעיא בפסקי הגאונים אלא אפי' חכמי כל דור ודור שאחר הגאונים לאו קטלי קניא באגמי הוו, ואם פסק הדיין שלא כדבריהם וכששמע דבריהם ישרו בעיניו והודה שטעה טועה בדבר משנה הוא וחוזר, אבל אם לא ישרו בעיניו ומביא ראיה לדבריו המקובלת לאנשי דורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ואין לך אלא כל שופט ושופט אשר יהיה בימים ההם, יכול לסתור דבריהם, כי כל הדברים שאינם מבוארים בתלמוד שסדרו רבינא ורב אשי יכול לסתור ולבנות אפי' לחלוק על דברי הגאונים, ע"כ.

וכבר פסק **הרמ"א** (חו"מ שם סע' ב) דכל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר האחרונים, דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך, אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. [ועי' **בריטב"א** (ע"ז ז.) דכתב לענין "טועה בדבר משנה" דהיכא דאשתכח לחד מחכמי ורבוותא ז"ל מילתא דפסק מסברא או מדיוקא ואזל האי דלא שמע ההוא פיסקא והורה דלא כותיה, אומר מורי ז"ר דחזינן אילו הוה ידעיה ליה להאי ההוא פיסקא דההוא גאון בעידן הוראתו מקמי דלורי הוה הדר ביה השתא הוי טועה בדבר משנה, ואילו לא הוה הדר ביה כיון שזה ראוי להוראה הוי דינא כטועה בשיקול הדעת ואע"פ שהראשון גדול ממנו, ע"ל. משמע מדבריו דא"א לחלוק על הגאונים. אולם **המאירי** (שם) סיים בענין זה "וכן אני אומר בזה"ז אם טעה בדברי הגאונים מאותם המומחים לסמוך עליהם אא"כ חולק עליהם בראיה או בטעמא דמסתבר או בסעד שאר גאונים ורבנים"].

אלא דאפילו לפי הסוברים הדראשונים רשאים לחלוק על הגאונים, אכתי יש לעיין בדבר דהרי הרבה פעמים מצינו שנמנעו מלחלוק עליהם כי דבריהם "דברי קבלה" נינהו. וכן מבואר **ברא"ש** (נדה ספ"א מובא בטור יו"ד סי' קפו) שלא רצה לחלוק על הר"ח משום שדבריו דברי קבלה הם. וכ"כ **ברדב"ז** (סי' תקכט וח"ב סי' תריד) "דברי הגאונים דברי קבלה הן". וכן מצינו **בש"ך** (יו"ד סי' קצא ס"ק ג וסי' קצח סס"ק כ), **בתבא"ש** (סי' כח ס"ק לו), **בביאור הלכה** (סס"י תמו) ועוד. ומאידך מצינו בהרבה מקומות שהראשונים חלקו על דברי הגאונים אע"פ שדבריהם דברי קבלה, וכגון **בשו"ע** בסי' רי"א (סע' ג ויו"ד סי' יט סע' ב) אע"פ שראה דברי הבה"ג פסק כהראשונים שחלקו עליו. וכן **השו"ע** (סי' ז סע' ג) הביא דברי הגאונים להלכה, אמנם **הב"ח** (שם) חלק עליו, ואע"פ **שהט"ז** תמה עליו היאך ראוי לחלוק על גאון והא כתב הטור (חו"מ שם) שאין לחלוק על גאון וכו', ע"כ, מ"מ למעשה כבר פסק המ"ב דיש לנקוט כהב"ח. וכן **הרמ"א** (יו"ד סי' כח סע' כא) פסק בנידון דשם כהגאונים, אולם **הב"י** (שם) תמה עליהם, וכן **בפר"ח** (ס"ק לג) דחה דבריהם. וכהנה רבות. שו"מ שכן הקשה **המעדני יו"ט** (נדה שם אות ט), **וצ"ע**. [ועי' **בשו"ת הרשב"א** (סי' לה). שו"מ **בשאילת שלום** (לנצי"ב שאלתא נג סוף אות סו) שהביא בשם הריב"ש דדברי גאון מקובלים כאילו נכתבו בגמ'. ועי' עוד **ביד מלאכי** (כללי בה"ג אות ג) הלכות ברכות בבה"ג דס"ל שברכת העץ קודם לאדמה, ועי' **בתוס'** (ב"ק צו. ד"ה נחלקה)].

ועתה יש לדון האם האחרונים רשאין לחלוק על הראשונים מפרשי התלמוד. וכבר נחלקו בזה גדולי האחרונים. דעת **המהרי"ק** (שרש צד ד"ה ואשר כתבת שקשה הדבר לומר, ועי"ש שרש קעז ד"ה ולפי הנראה) דהאחרונים רשאין לחלוק על הראשונים וכמו שמצינו בראי"ש הנ"ל. אולם דעת **המהר"ם אלשקר** (סי' נד) דאין יחס לדורות אלו עם הראשונים אפי' כיחס הקוף עם האדם והלואי שיבינו דורות אלו הקל שבדברי הראשונים כ"ש הדורות הבאים שהלבבות מתמעטות, אלא דמ"מ היכא דאשכחן לאחרונים מכריעין בין הראשונים הולכין אחר הכרעתן.

ולמעשה כבר פסק **הרמ"א** (חו"מ שם) כהמהרי"ק שניתן לאחרונים לחלוק על הראשונים בדברים מפורסים, אבל לא בדברי הראשונים שלא ידעו דאי הוו שמיע להו הוי הדרי. **והש"ך** (סי' רמב קיצור הנהגת הוראות או"ח אות ח וסי' קפט ס"ק עג) כתב דכיון דיש חולקים יש להחמיר, ומ"מ אם האחרון מביא דברי הראשון וחולק עליו אם הוא מפורסם בכך שהוא ראוי לחלוק יכול לסמוך עליו, וצריך להתישב בדבר, ע"כ. [**והמשאת בנימין** (סי' סב ד"ה העולה מזה) כתי' דפסקינן הלכה כבתראי נגד קמאי. וכן הא **בש"ת תורת חיים** (ח"א סי' כט ד"ה ועוד דאף). ועי' **בחת"ס** (אע"ה ח"ב סי' עא ד"ה האמנם) שכדעת המהרי"ק מבואר בירושלמי. **ובערוה"ש** (יו"ד סי' רמב אות סה) כתב דיש להתיישב בדבר. והב"י **בתשובת אבקת רוכל** (סי' קנה) כתב "אע"פ דאינהו (הריטב"א והריב"ש) הוו בקיאי בפירוש דברי הראשונים טפי מינן, ה"מ במילתא בלי טעמא אבל במילתא דאיכא טעמא ואיכא למותביו מותבינן **בכל דור ודור** דאיכא למימר לאו קטלי קני נינהו באגמא אנן". ועי' **בחת"ס** (יו"ד סי' רנ ד"ה ומ"מ לדיוא)].

והנה כלל גדול מכללי ההוראה הוא "הלכה כבתרא", ואע"פ דכלל זה אינו מפורש בש"ס מ"מ כבר מצאנו שהביאוהו **הגאונים** (סדר תנאים ואמוראים ח"ב סי' כד), וכ"כ **הרי"ף** (עירובין ספ"ב) דראוי להורות כבתראי, ומה"ט כתב שם דקיי"ל כהבבלי נגד הירושלמי. ועי' **בתוס'** (קידושין מה:) דמאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי. וכן פסק **הרמ"א** הנ"ל. וכתב **החו"י** (סי' צד) דהיינו טעמא מפני שזה האחרון חקר היטב כל דעות שקדמוהו ודקדק בהם ומ"מ חלק. **והפמ"ג** (כללי או"ה ריש יו"ד סי' ח) כתב דכיון שהאחרונים ראו דברי הראשונים וסתרו אותם בטענות, אנו אומרים שמן הסתם היו הראשונים מודים לאחרונים.

וכתב **הפר"ח** (מים חיים ע"ז פב הי"ב) דהדין כן אפי' כשנחלקו בדבר שהוא מן התורה. ודעת **הרא"ש** (מו"ק פ"ג סי' כ) בדברי סופרים אם היו הראשונים מקילים, יש שכתבו שהולכים אחריהם. ועי' **בברכ"י** (סי' שכח אות ח ד"ה ואם אמרנו) בזה. [עי' **בדברי הגאונים** (תנאים ואמוראים שם) דהלכה כבתראי אמרו אפי' במקום שזה סותר כללי ההלכה של הלכה כפלוני נגד פלוני. ועי' עוד **ביד מלאכי** (כלל קסט) דאפי' שהאחרון הוא יחיד נגד רבים, וכ"כ **הפמ"ג** (כללי או"ה ברישא יו"ד סי' ח) בשם כנה"ג וכתי' דנר' דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות, אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום ראיה שלא כדעת הפוסק הקודם לו, מאי אולמא דהאחרון מהראשון כו', ע"ש. והביאו **בפת"ש** (חו"מ סי' כה ס"ק ח). ועי' **ברי"ף** (ברכות פו. בר"ף) שכתי' דהלכה כבתרא אפי' נגד הכלל של הלכה כדברי המכריע. ואפי' פשטות המשנה היא כנגדו, וכן הלכה כבתראי נגד הכלל הלכה כמו שמיקל בערוב. ועי' **בחו"י** (סי' קסה ד"ה ובמקום שכתב) בשם הר"ן דאפי' נגד רבם אמרינן הכי].

וכיון דרשאים האחרונים לחלוק על הראשונים היכן שראו דבריהם כוותיהו נקטינן ד"הלכה כבתרא" (ועי' לעיל). ולכאורה ה"ה בכל מח' אף בין הפוסקים האחרונים י"ל כן. אלא דעי' **בחות יאיר** (סי' קסה ד"ה ובמקום שכתב) שהביא בשם **הפנים חדשות** (דף קמא:) בשם מהר"ם מינ"ץ שכתב שאין אומרים בפוסקים הלכה כבתרא. וכן **בחיק"ל** (יו"ד ססי' פג דף קכא) כתב דמדברי הרמב"ם (ממרים פ"א ה"ה) שכתב "שני חכמים או שני בתי דינין שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין, או עד שלא היה הדבר ברור להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר אם אינך יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל", ש"מ דלא אמרינן עכשיו הלכה כבתראי. וכמבואר **במהר"ם אלשקר** (שם), ע"כ.

אולם **בדרכי משה** (יו"ד סי' סט אות ו) מבואר דאף בדברי הפוסקים אמרינן הלכה כבתרא. וכן מבואר **בשו"ת הרמ"א** (סי' יב ד"ה מעשה). ושו"מ **שבגט פשוט** (כלל ג) האריך בזה וכתב בדעת המהרי"ק דדוקא כשהפוסקים האחרונים הם גדולים בחכמה כפוסקים הראשונים, ואין כח לומר הלי' כבתראי אף בפוסקים אלא היכא דכי הדדי נינהו שירדו לעומקה של הלכה בכל התלמוד כגון הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שעשו חיבור מאסף לכל דיני התלמוד ונתפרסמה חכמתם בכל העולם שהיו בקיאים בכל התלמוד וכו', ע"כ. ודבריו נאמרו כשהראשונים חולקים על הגאונים או כשהאחרונים חולקים על הראשונים. אבל כשהאחרונים פליגי ביניהם גם הוא מודה דאמרינן הלכה כבתרא אפילו אם אינו בגדלותו של הרמב"ם. וכן נקט **החו"י** שם דהיכן שפליגי הסמ"ע והש"ך נקטינן כהש"ך דהוא בתרא.

ובטטו"ד (מי' תל' ח"א סי' קצט) כתי' דאנו תופסים דהיכא דאיכא מרחק רב לא אמרינן הלי' כבתראי, ואפי' להמהרי"ק דאמרינן הלכה כבתראי בכל ענין מ"מ בזמנינו ודאי כו"ע מודו דלא אמרינן הלי' כבתראי נגד דורות שלפנינו, ועיין **בתומים** (סי' כה ס"ק כב) **ובנתיבות** (שם ביאורים ס"ק כ) משם תראה דאין שייך לומר הלי' כבתראי בדורות הללו נגד הקודמים בפרט נגד הרמ"א, ע"כ. [ועי' **בעין זוכר** (מע' ה אות טא). ועי' עוד **במטה יהודה** (סי' תרפט סע' א) מה שכתב על הפר"ח שפסק שם נגד כמה ראשונים והשו"ע. ועי' **בחזו"א** (ערלה סי' יז ס"ק א) שאין הדין משתנה מחמת כתי' חדשים שמדפיסים עכשיו להכריע במח']

אולם **בדרכי משה** (יו"ד סי' סט אות ו) מבואר דאף בדברי הפוסקים אמרינן הלכה כבתרא. וכן מבואר **בשו"ת הרמ"א** (סי' יב ד"ה מעשה). ושו"מ **שבגט פשוט** (כלל ג) האריך בזה וכתב בדעת המהרי"ק דדוקא כשהפוסקים האחרונים הם גדולים בחכמה כפוסקים הראשונים, ואין כח לומר הלי' כבתראי אף בפוסקים אלא היכא דכי הדדי נינהו שירדו לעומקה של הלכה בכל התלמוד כגון הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שעשו חיבור מאסף לכל דיני התלמוד ונתפרסמה חכמתם בכל העולם שהיו בקיאים בכל התלמוד וכו', ע"כ. ודבריו נאמרו כשהראשונים חולקים על הגאונים או כשהאחרונים חולקים על הראשונים. אבל כשהאחרונים פליגי ביניהם גם הוא מודה דאמרינן הלכה כבתרא אפילו אם אינו בגדלותו של הרמב"ם. וכן נקט **החו"י** שם דהיכן שפליגי הסמ"ע והש"ך נקטינן כהש"ך דהוא בתרא.

ובטטו"ד (מי' תל' ח"א סי' קצט) כתי' דאנו תופסים דהיכא דאיכא מרחק רב לא אמרינן הלי' כבתראי, ואפי' להמהרי"ק דאמרינן הלכה כבתראי בכל ענין מ"מ בזמנינו ודאי כו"ע מודו דלא אמרינן הלי' כבתראי נגד דורות שלפנינו, ועיין **בתומים** (סי' כה ס"ק כב) **ובנתיבות** (שם ביאורים ס"ק כ) משם תראה דאין שייך לומר הלי' כבתראי בדורות הללו נגד הקודמים בפרט נגד הרמ"א, ע"כ. [ועי' **בעין זוכר** (מע' ה אות טא). ועי' עוד **במטה יהודה** (סי' תרפט סע' א) מה שכתב על הפר"ח שפסק שם נגד כמה ראשונים והשו"ע. ועי' **בחזו"א** (ערלה סי' יז ס"ק א) שאין הדין משתנה מחמת כתי' חדשים שמדפיסים עכשיו להכריע במח']

ומבואר מהנ"ל דלא אמרינן הלכה כבתרא נגד דורות שלפנינו אם איכא מרחק רב, אבל בלא"ה אמרינן. אלא דמ"מ בכמה מקומות חזינן לגדולי הפוסקים דלא הכריעו בפשיטות ע"פ בתרא, וע"כ לומר דהאי כללא מלמדנו דהיכן שהמח' אין בו הכרעה עלינו ללכת אחר האחרון, אבל ודאי היכן שבידינו להכריע לא אזלינן בתריה. [ועי' עוד **במשנה הלכות** (יו"ד סי' לח) **ובמנחת יצחק** (ח"ב סי' קי)].

המלך פ"ח מהל' לולב ה"ב) כתב שנשאל אם מותר לקנות מן ההפקר בשבת. והשיב דזה ברור שאסור לקנות מן ההפקר בשבת, ואם כי רבך מהר"י סגן הכהן רצה להביא ראיה ממוצא כיס בשבת [ע"ז ע.], יפה דחית די"ל דהתם מיירי שאינו מכוין לקנות.

וכתב עוד דאף למג"א דס"ל דמותר להפקיר בשבת, היינו רק להפקיר כיון דהוי דיבור בלי מעשה, אבל לקנות דבעי מעשה ודאי אסור. דאע"ג דקיי"ל טעמא דאסרו חז"ל מקח וממכר בשבת הוא משום שמא יכתוב (וזה ל"ש בהפקר), מ"מ כיון דאסרו מהאי טעמא שוב כל הדומה לקנין לא פלוג רבנן ואסרו כיון דהוי כקונה קנין. וראיה לדבר מדברי הגמ' בעירובין [נא.] דב"ש סברי ביטול רשות מיקנא רשותא הוא ומקנא רשותא בשבת אסור, וב"ה סברי אסתלוקי רשותא בעלמא הוא ואסתלוקי רשותא בשבת שפיר דמי. וקשה דלמאן דסובר סילוק רשותא הוא אכתי ניחוש שמא יכתוב, ואם בזה ל"ש שמא יכתוב א"כ למ"ד דמקני רשותא אמאי אסור, ובע"כ דזה החילוק, דלמ"ד מקני רשותא הוי בכלל קונה קנין, וכיון דחז"ל אסרו קונה קנין בשבת בכל ענין אסרי, אבל למ"ד סלוקי רשותא אינו בכלל קונה קנין כלל, ואינו בכלל התקנה. עכ"ד.

ומבואר דס"ל דאף למ"ד דשרי להפקיר בשבת, מ"מ לקנות מן ההפקר אסור, וכן כתב בהמשך דבריו שם - דלהריטב"א והפר"ח דאסור להפקיר בשבת, בודאי מכ"ש דאסור לקנות הפקר בשבת, ולדברי המג"א דמותר להפקיר יהיה מוכח דעכ"פ לקנות מן ההפקר אסור.

מיהו בשו"ת בנין שלמה [לגר"ש הכהן מוילנא – סי' י"ז] כתב לתמוה על הרעק"א שיצא להסתפק אי שרי לזכות מן ההפקר בשבת, דהדבר פשוט בכולי הש"ס דמותר להגביה מציאה בשבת אם אינו מדבר המוקצה, ומהם בש"ס ע"ז [דף ע'] דהמוצא כיס בשבת מוליכו פחות פחות מד"א, אלמא דזה פשוט דמותר להגביה, וכן פסק הרמב"ם [פ"כ מהל' שבת], והוציא זה מהש"ס הנזכר, וכמ"ש הגר"א [או"ח סי' רס"ו ס"ח]. וכן משמע בפ"ק דב"מ [נ.] אלא מעתה הגביה ארנקי בשבת שאין דרכו של בע"א להגביה ארנקי בשבת ה"נ דלא קני, ע"ש. ומשמע להדיא דוקא ארנקי אין דרכו להגביה בשבת משום מוקצה, וכמ"ש שם הרא"ש לא להדיא [סי' כ"ב], אבל בדלית ביה איסור מוקצה פשוט דמותר. וכן מוכח עוד במשנה דשבת [קכ.] דאומר לאחרים בואו והצילו לכם, אלמא דמותר להם בשבת לזכות מן ההפקר. מיהו י"ל דשאני התם דהצלה לצורך היום והוי צורך מצוה דהא לא התירו להציל רק ג' סעודות ותו לו. מיהו ראיות ראשונות שהבאתי ג"כ מספיקים לפשוט הספק הנ"ל.

וכן בערוה"ש [סי' של"ט סכ"ב] הביא ספיקו של הגרעק"א אי שרי לזכות בהפקר בשבת, וכתב דלענ"ד נראה ברור דמותר, דאל"כ איך מותר להוליך חלה ומתנות לכהן [ביצה יב.]: נהי שהוא רשאי ליתן שהרי אינם שלו, מ"מ הא הכהן זוכה בהם בשבת ויו"ט, וזה אינו כשלו דהא יכול ליתנו לכהן אחר, ובע"כ הכהן הזה קונה קנין בשבת, אלא כיון דליכא מקנה דאין הישראל מקנהו אלא התורה זיכתה לו מותר. וה"ה בהפקר. וקצת ראיה מב"מ [ט.] אלא מעתה הגביה ארנקי בשבת וכו' ע"ש, ואם אסור לזכות מן ההפקר בשבת אפי' לאו ארנקי. ודו"ק. עכ"ד.

וכ"כ לדינא בגדולות אלישע [לר' אלישע דנגור ראב"ד בגדד - סי' של"ט] דיש להביא ראיה מסוגיא דהגביה ארנקי והרא"ש שם, דשרי לזכות מן ההפקר בשבת.

ויש לדייק עוד להתירא מדברי הריטב"א שם [שבת קכ.] דכתי' - אע"ג דאסור להפקיר בשבת שנר' כמקנה קנין בשבת ואיכא שבות דרבנן, שאני הכא שהוא כמפקיר מאליו והולך לאיבוד ולא מחזי כקנין.

וחזינן דלא ק"ל אלא הא דמפקיר חפציו בשבת, אולם ל"ק הא דזוכים בו המצילים מדין הפקר. ומשמע דדוקא להפקיר נכסיו אסור, אבל לזכות מן ההפקר שרי. (ואף אי נימא דעד כאן לא אסר הריטב"א להפקיר אלא בכה"ג דאחד מפקיר ע"מ שיזכה חבירו וכמ"ש הבנין שלמה [סי' י"ז], ובכה"ג אה"נ דס"ל דה"ה דאסור לזוכה לזכות, וא"כ אחר שיישב דהוי כמפקיר מאליו ולא מחזי כקנין, ה"נ נתיישב איך זוכים המצילים, כיון דהוי כזוכים בהפקר גמור, מ"מ אכתי נמצא מבואר בריטב"א דשרי לזכות מן ההפקר בהפקר דממילא כמציאה).

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

ענינו שבת קדש – קבלת שבת (יב)

מעשי ה' שבמזמור שיר ליום השבת – "מה גדלו.

כשאני מתבונן בהם אני מכיר כי גדולים הם וגבוהים להשיגם אל השלמות.

וכן **עמקו מחשבותיך.** שלא נגלו לחכמים טעמי העולם בשאלות קשות שיש בענינו העולם למה היה כך ולא היה כך... לכן התשובה בזאת השאלה ובזולתה כך גזרה חכמתו אנחנו לא ידעתו דעתו ומחשבותיו למה, כי עמקו למטה וגדולו למעלה...

להגיד כי ישר ה'. אז יגידו כי ישר ה', כי בזמן הזה לבות בני אדם פוסחים במעשי הא-ל בראותם שלות הרשעים ויסורי הצדיקים ובזמן העתיד בבוא המשיח יצטרפו ויתלבנו וישארו ככסף מזוקק ולא יהיה עוד שלוה לרשעים ולא צרה לצדיקים, ואז יודו כל העולם כי ישר ה'.

צורי. כי אני בוטח בו. **ולא עולתה בו.** ואמר המשורר כי יאמרו הכל כי לא עולתה בו וכל מעשהו באמונה, ואז שתרבה דעת בני אדם יגלה זה הסוד למה היה כן בעולם הזה שלוה ברשעים וצרה לצדיקים". (פירוש הרד"ק, תהלים ע"ב)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

העלון נתרם בעילום שם

להצלחת התורם ומשפחתו